

1950-1980 ARASINDA HAFIZA TURU

“BELKİ DUYULUR SESİM”

Derya Bengi ve Erdir Za'ın birlikte hazırladığı “100. Yılında Cumhuriyet’in Popüler Kültür Haritası” serisinin ikinci cildi “Belki Duyulur Sesim” adıyla yayımlandı. İkinci cilt, çok partili demokrasi deneyiminin ilk 30 yılında iz sürüyor. Kitabın yazarlarından Derya Bengi ile cumhuriyet tarihimizin en hareketli yıllarını konuştuk.

Röportaj: Cem Fakir
cemfakir@gmail.com

Sirkeci Garı'nda çay servisi (Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi).

İstanbul Üniversitesi öğrencileri protesto gösterisine başlarken, 28 Nisan 1960.

“Mühür Gözlüm’den Şaşma”. Derya Bengi, 2016 sonbaharında Ufuk Kaan Altın ile birlikte hazırladığımız Zeki Müren özel programı için buluştuğumuzda *“İşte Benim Zeki Müren”* kitabını böyle imzalamış. O tarihten sonra birkaç söyleşi daha yaptık. Yapı Kredi Yayınları’ndan çıkan dört ciltlik *“Sazlı Cazlı Sözlük”* serisi keyifle okuduğum, ara ara başvurduğum kitaplardandır. “Devamı nasıl olacak?” diye beklerken, 2020 yılı sonunda Erdir Zat ile birlikte *“100. Yılında Cumhuriyet’in Popüler Kültür Haritası”* serisinin ilk cildini *“Her Savaştan Bir Yara”* adıyla yayımladılar. Arkasından Aralık 2021’de ikinci cilt çıktı. Nâzım Hikmet’ten Zeki Müren’e, Degustasyon’dan Mösyö Lambo’nun koltuk meyhanesine bir hafıza turuna çıktık.

“Demokrat piyangosunda Celal Bayar’ın kazandıkları” başlığıyla verilen karikatür (üstte). Demokrat Parti - Adalet Partisi devamlılık ilişkisini vurgulayan propaganda malzemesi, And kartpostalı, 1970’li yıllar (sağda).

Yapı Kredi Yayınları’nın yayımladığı “100. Yılında Cumhuriyet’in Popüler Kültür Haritası” serisinin ilk cildinde 1923-1950 arasını, ikincisinde 1950-1980 arasını anlatıyorsunuz. Üçüncü ciltle de seri tamamlanacak. Bu seriye neyi hedefliyorsunuz?

Kabaca, bu kitap serisinin hedefi 100 yıllık zaman diliminde bir hafıza turu, bir hafıza yoklaması yapmak. Her bir ciltte 250 civarında başlık altında cumhuriyet Türkiye’sinin siyasal ve toplumsal arayışlarından, gündelik alışkanlıklarından manzaralar var. Temel başvuru kaynaklarımız arasında günlük gazeteler, mizah dergileri, hatıratlar, romanlar, şarkılar, filmler sıralanıyor. 1923’ten 1950’ye uzanan ilk ciltte, çatıyı kurmak, zamanın ruhunu kavramak için Nâzım Hikmet’in *“Memleketimden İnsan Manzaraları”*’nı gizli rehber edindik. İkinci ciltte ise Turgut Uyar’ın özellikle 70’ler ve sonrasında zamana ve hafızaya ilişkin şiirleri hep elimizin altındaydı. Bir ta-

nesinde Uyar, “öyle şeyler gördük ki / unutmam artık / unutmayalım artık” diyor. Bu kitap serisi de toplumun yaşadıklarını, görüp geçirdiklerini unutmamasını temenni ediyor.

1950-1980 arası, cumhuriyet tarihinin her alanda en hareketli dönemiydi diyebilir miyiz?

Öyleydi. 1950’de seçimle ilk kez iktidar değişti ama demokrasinin asıl gür sesi 1950’lerin sonlarından itibaren sokaklarda yankılandı. Yükselen toplumsal talepler, karşısında bu sefer askeri darbeleri buldu. 27 Mayıs’ın, 12 Mart’ın, 12 Eylül’ün ne getirip ne götürdüğü herhalde bir 100 yıl daha tartışılacak. Ama bu tartışma sürerken mutlaka bir yandan da “İnce Memed”e, “Keşanlı Ali Destanı”na, “Ayak-Bacak Fabrikası”na, İkinci Yeni’ye, Anadolu rock’a dönüp tekrar bakılacak...

“46 Ruhı”, 1950’den sonra ülkede neler değişiyor?

“46 Ruhı”nu temsilen bir karikatür kullandık kitapta: Demokrat Parti bir eşya piyangosu düzenliyor ve Celal Bayar kucağında piyangodan kazandıklarını tutuyor. Bunlar halk, memur, köylü, tüccar, münevver ve işçi bibloları. Karikatürün çizildiği yıllarda manzara sahiden

“1950-1980 arası dönem, siyasetten edebiyat ve müziğe kadar her alanda cumhuriyet tarihinin en hareketli yıllarıydı.”

biraz böyleydi, 1950 seçimleri tek parti rejiminden memnuniyetsiz zümreleri böyle kucaklayarak kazanıldı. Ama ilerleyen yıllarda bu geçici illüzyon dağıldı, yerini daha gerçekçi çıkar çatışmalarına, sınıf kavgasına bıraktı. “46 Ruhı”nun diğer yüzü ise Missouri Zırhlısı’yla, Kore Savaşı’yla, antikomünist histeriyle, tüketim çılgınlığıyla Amerika’yı ve toplumda kök salan Amerikanlaşma olgusunu işaret ediyor. Neyse ki cazıyla, rock’n roll’uyla, beat kuşağıyla bir “öteki Amerika” daha var.

İkinci cilt, “Af” maddesiyle ve Nâzım Hikmet’in açlık greviyle başlıyor. Nâzım Hikmet için tek partili dönemin başlıca mağduru desek doğru olur mu?

CHP ve DP içinde Nâzım Hikmet’in affına kesin keskin karşı çıkan nice siyasetçi var. 30’lu yıllardan beri süregelen bu adaletsizlik ve acımasızlık iki düşman kardeşi kolayca birbirine kenetleyebiliyor. Öte yandan Nâzım →

Hikmet'e af kampanyası aydınlar arasında uluslararası bir dayanışma ağı oluşturuyor, Türkiye'nin siyaset sistemi böyle bir gücün varlığını ilk kez şaşkınlıkla tecrübe ediyor. Tek parti rejimi belki değişti, Nâzım o arada lütfen tahliye edildi ama tek partililik zihniyeti, bu sefer sandığa ve seçim sisteminin azizliklerine yaslanarak, 1950'li yıllar boyunca hiç değişmeden kaldı.

1950-1980 arasında birkaç nesneye değinelim. Örneğin Amerikan yardımlarıyla özdeşleşen traktör, 60'larda söylentisi başlayan 70'lerde evlere giren televizyon kültürel anlamda neleri değiştirdi?

Traktör, çok katmanlı, birden fazla anlamlı bir nesne. Köy dilinde "gavur öküzü" demek, icabında hususi taksi, hatta gelin arabası demek, işsiz kalan köylü kitlelerin kentlere akını demek, gecekondular demek, işportacılık demek, çarpık sanayileşmenin iş gücü ordusu demek... Diğer yandan Yaşar Kemal'in, Orhan Kemal'in romanlarındaki kahramanların yaratıcısı, bazen de ta kendisi demek... Televizyon en azından ilk yıllarında sinemanın, tiyatrunun ve gazinonun çöküşü, reklamcılık sektörünün doğuşu, basın, gazeteciliğin →

Tarımda mekanizasyon: Çekoslovak Zetor ve Marshall yardımı kredileriyle taksitle satılan Alman Normag traktörlerinin gazete ilanları, 1950.

Zetor

Çiftçimizin çok sevdiği
DİZEL TRAKTÖRÜ

- ZETOR : Ankara Tarım Bakanlığı mütahhas komisyonu tarafından yapılan çetin tecrübelerle imişanını başarı ile vermiştir.
- KUVVETLİDİR : Harca 1400 kilo her kuvveti. Saa 10.000 kilo yükü kolayca çeker.
- KULLANILIDIR : Ekonomik marş. Tam DİZEL. 2 atındır. 4 zaman. 54 inçir gömmeceği değiştirilür. Harca 1000 kilo çeker.
- EKONOMİKİTİR : Günde 35-40 dönüm sürer. Dönüm başına enka 1 kilo 250 gram Mazot yeter!
- BOL YEDEK PARÇASI : ZETOR DİZEL Traktörü saym. müşterilerimiz tam aracı makinedir. Lütfen mağazamıza gelin veya Anadolu bayilerimize müracaat edin. : beğeneceğiniz.

Derhal teslim.. Tediye kolaylık !
İkili veya üçlü Pulluk ve 20lik dışkaro ile teslim edilir

Türk Motor
Anonim Şirketi

Beşşöyü İstiklal caddesi No. 392 / 394 - İstanbul. Tel. 49244. Telgraf: TÜRMOTOR

ARTIK BİR TRAKTÖR SAHİBİ
OLMANIN ZAMANI GELMİŞTİR

NORMAG

ALMAN TAM DİZEL TRAKTÖRLERİ

17 - 25 - 33
BEYGİRLİK TIPLERİN
İnci partisi yakında gelecek teslimata başlanacaktır.

**MARSHALL PLANI KREDİLERİ
KAPILINDE 5 SENE TAKSİTLE**
İlacak olan bu traktörler için kayıtlara başlanmıştır.
ük bir miktar gelmekle beraber mevcudumuz
bitmek üzeredir. Acele ediniz.

BOL YEDEK AKSAM
TÜRKİYE GENEL MÜMŞELLİ :
MEHMET KAVALA

İstanbul'da bir meyhane (Yapı Kredi Selahattin Giz Arşivi).

Televizyon seyreden aile, Photo Turkey Ticaret Kartpostalı.

“Müzikte devrim, 1950’li yılların başında Zeki Müren ile başladı. 1955’te Galatasaray’a transfer olan Metin Oktay, Türk futboluna damgasını vurdu.”

zorunlu dönüşümü anlamına geliyor. Günaydın gazetesinin 1969’daki sloganını hatırlıyorum: “Olayları televizyon gibi aksettiren tek gazete.”

Peki kahve nasıl birden yok oldu? Çay nasıl ortaya çıktı?

Toprağın, yağmurun, güneşin bir oyunu. İklimin emri. Kuzeyde çay yetişti ama güneyde inadına kahve yetişmedi. Rize’de çay ziraatı, eşlerini, babalarını gurbete ve askere gönderen kadınların bir kahramanlık öyküsüdür. Ama kahve fidanları Halikarnas Balıkcısı’nın mahir ellerinden bile kaydı gitti. Kahve yokluğu öncelikle dünya savaşlarının bir gerçekliği ve metaforuydu, sonra 50’li yıllarda uluslararası iktisadi krizin ve siyasi beceriksizliğin bir parçası oldu. Neyse ki çay imdada

“Belki Duyulur Sesim” kitabının kapağında Zeki Müren ve Nedret Güvenç (üstte). Sanat Güneşi Zeki Müren, 60’lı yılların ikinci yarısı (sağda).

koştu. Yoksa ülke belki de ihlamur propagandasına yenik düşecekti.

Kitabın en renkli maddeleri mekânlar. Bugün yok olmuş veya değişmiş bu mekânların kültür hayatımızda nasıl bir yeri vardı?

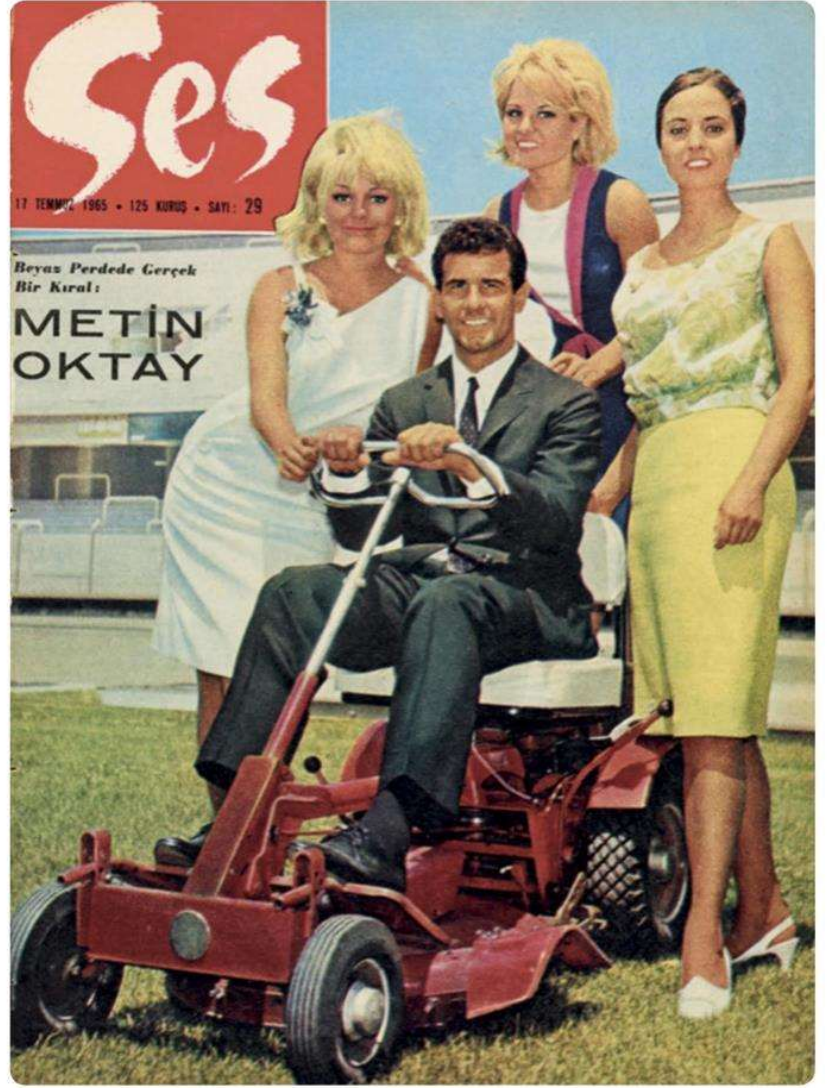
Degustasyon'dan Lambo'ya veya Ankara'daki Kürdün Meyhanesi'ne kadar nice mekân sanatçı ve yazarlar için bir ilham kaynağı, hem de oksijen çadırı olmuş yıllar içinde. Amaç halktan kopmak veya etrafında bir koza örmek değil, tam tersine insanları kucaklamak, dostlukları pekiştirmek. Yeri gelmiş Orhan Veli küçücük salaş bir köfteciye şehrin en iyi meyhanesi bellemiş, orada nice maceralar düşlemiş. Köklü meyhanelerin tarihine özellikle iki not düşülmeli. Birincisi, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül veya 1964 Kararnamesi gibi feci olaylar sonucu meyhanecilik mesleği erbabı azınlıkların yok oluşu. İkincisi, Mina Urgan, Leyla Erbil, Dürmev Tunaseli gibi öncüler sayesinde bu mekânların asker ocağı misali birer erkekler evreni kimliğinden sıyrılması.

Kitabın kapağında Zeki Müren ve Nedret Güvenç var. Adı nereden geliyor? Bu şarkının önemi ne?

"Gökyüzünde Yalnız Gezen Yıldızlar" 60'ların sonlarında Teoman Alpay'ın bestelediği, Hikmet Münir Ebcioğlu'nun söz yazdığı popüler bir Türk müziği şarkısı. Zeki Müren, Neşe Karaböcek, daha pek çokları plak yaptı, kolektif hafızaya yerleşti. "Bir haykırsam belki duyulur sesim" o şarkıdan çıkarak kitaba isim koydu. Güçlü bir dizeyi, güçlü bir siyasi imgeye tercüme edebiliriz. O karikatürdeki Bayar'ın kucağındaki insanlardan 68'li öğrencilere, 15-16 Haziran'daki işçi yığınlarına kadar herkesin o dizeyi, o dizedeki ihtimali haykırdığını varsayabiliriz.

1950-1980 arası müzik açısından en üretken dönem. Ancak devrim Zeki Müren ile başladı diyebilir miyiz?

Evet, tam tarihiyle 1 Ocak 1951'de sazlı sözlü, gü-rültüsüz patırtısız yaşandı bu devrim. Radyo evlerin, salonların, kentli ailelerin yeni yıldızıydı, Zeki Müren de radyonun yeni yıldızı. Alaturka müziğin Birinci Yeni'si oldu, pop müziğe alan açtı, eğlence hayatının normlarını değiştirdi, kendiyile sınırlı kalmayan bir popüler kültür yarattı, istisnasız her kesime seslendi. Asıl başarısı cesaretinden ve dokunulmazlık zırhına bürünmeyi reddetmesinden geliyor. Yoksa o "Sanat Güneşi" gibi laflar için şakası, mizahı bence.

"Taçsız Kral" filmi oyuncular; Ajda Pekkan, Gönül Yazar, Ayten Gökçer ve Metin Oktay, Ses dergisi, 17 Temmuz 1965.

Futbol bu dönemde kitleleşiyor. Metin Oktay, Lefter Küçükandonyadis, Turgay Şeren gibi isimlerin büyük payı var değil mi?

Bu isimler sıradan birer futbol cambazı değil, başlı başına birer karakterdi. İcabında kulüp yönetimlerine kafa tutabilen, ciddi, ağır, efendi serserilerdi. Lefter, İstanbullu bir Rum olarak kendi cemaatinin tarihsel kaderiyle büyük bir futbol yıldızının ışıltısını, bütün tezatlarıyla kişiliğinde buluşturdu. 6 Eylül 1955 gecesini olası saldırılara karşı teyakkuz halinde geçirdi. 1964'te Yunan uyrukluların sınır dışı edildiği günlerde, futbolu yarı yarıya bırakmış halde Atina'da antrenörlük yaparken, birden geri dönerek Fenerbahçe maçlarına çıkıp yeniden omuzlarda taşındı. Metin Oktay, 1965 seçimlerinde, mitingleri saldırıya uğrayan TİP'e destek verdi, sosyalizme inandığını ve Çetin Altan'ın yazılarını günü gününe takip ettiğini açıkladı. Yalnızca top koşturmakla kalmadılar, toplumsal bir değer ürettiler ●